

प्रति,

- १) विभागीय कृषि सह संचालक
औरंगाबाद / लातूर
- २) जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी
औरंगाबाद, जालना, बीड, लातूर, उस्मानाबाद, नांदेड, परभणी, हिंगोली

**विषय : राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा अभियान-व्यापारी पिके अंतर्गत ऊस विकास कार्यक्रम २०१६-१७
अंतरिम मार्गदर्शक सूचना**

- संदर्भ :- १) केंद्र शासनाचे पत्र क्र. ३-१/२०१६-सौयु-चार, दि.६/४/२०१६
२) आयुक्तालयाचे पत्र जा.क्र.सीओए/विप्र३/शुगरकेन/एएपी-१६-१७/२५८, दि.२६.०४.२०१६
३) आयुक्तालयाचे पत्र जा.क्र.कृआ/विप्र३/ऊषियो/अनुदान/३२१/१६, दि. २६.०५.२०१६
४) आयुक्तालयाचे पत्र जा.क्र.कृआ/विप्र३/राअसुअ-ऊसयोजना/२८५/१६, दि. ०७.०५.२०१६

ऊस पिकाच्या उत्पादकता वाढीसाठी कृती आराखडा कार्यक्रमांतर्गत एकात्मिक ऊस विकास कार्यक्रम सन २००१-०२ पासून राज्यात राबविण्यात येत होता. केंद्र शासनाने १२ व्या पंचवार्षिक योजनेत राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा अभियानांतर्गत समावेश केल्यानुसार सन २०१४-१५ पासून सदरची योजना राष्ट्रीय अन्नसुरक्षा अभियानांतर्गत ऊस विकास कार्यक्रम या स्वरूपात राबविण्यास मान्यता दिली आहे. या योजनेचा मुख्य उद्देश ऊस पीक आधारित पीक पध्दतीस चालना देणे हा आहे. सदर कार्यक्रम केंद्र व राज्य शासनामार्फत ६०:४० या खर्चाच्या प्रमाणात राबविण्यात येत आहे.

सन २०१६-१७ मध्ये संदर्भ क्र. १ अन्वये केंद्र शासनाने सदर कार्यक्रमांतर्गत ऊस पिकासाठी रु. ३१४.९८ लाखाचा कार्यक्रम महाराष्ट्र राज्यासाठी तत्वतः निश्चित केला आहे. त्यानुसार संदर्भ २ अन्वये मागील वर्षीच्या देय रक्कमेसह (रु.५.२९ लाख) खर्चासह रु. ३२०.४२ लाखाचा कार्यक्रम केंद्र शासनास मान्यतेसाठी सादर करण्यात आला. तथापि, सन २०१५-१६ मध्ये औरंगाबाद जिल्ह्यात रु. ०.१५ लाख इतकी बचत झाल्याने सदरची रक्कम संदर्भ ३ अन्वये वसंतदादा शुगर इन्स्टीट्यूट, मांजरी, पुणे यांना अदा करण्यात आली. त्यामुळे सन २०१६-१७ चा एकूण कार्यक्रम रु. ३२०.४२ लाख ऐवजी रु. ३२०.२७ लाखाचा झाला आहे.

संदर्भ ४ अन्वये सन २०१६-१७ करीता योजनेंतर्गत जिल्हानिहाय घटकनिहाय अंतरिम लक्ष्यांक पूर्वतयारीसाठी कळविण्यात आला असून त्यात काही बदल आवश्यक असल्यास कळविण्याबाबत सूचित करण्यात आले आहे.

राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा अभियान-व्यापारी पिके अंतर्गत ऊस विकास कार्यक्रम २०१६-१७ मध्ये रुपये ३१४.९८ लाख रकमेचा जिल्हानिहाय घटकनिहाय अंतरिम आर्थिक / भौतिक कार्यक्रम व मार्गदर्शक सूचना सोबत पाठविण्यात येत आहेत. सदर योजनेसाठी मागील देय रक्कमेसह केंद्र शासनाकडून रुपये १९२.१६ लाख व राज्य शासनाकडून १२८.११ लाख या प्रमाणात निधी उपलब्ध होईल. सदर योजनेस राज्य शासनाची प्रशासकीय मंजूरी

लवकरच अपेक्षित आहे. त्याप्रमाणे कार्यक्रम राबविण्यासाठी पूर्वतयारी बाबत क्षेत्रिय अधिकारी / कर्मचारी यांना सूचना देण्यात याव्यात. सदर कार्यक्रम शासनाच्या मंजूरीच्या अधिन राहून कार्यान्वित करावा. परिशिष्ट १ मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे मासिक प्रगती अहवाल परिशिष्ट १ मध्ये, तिमाही प्रगती अहवाल परिशिष्ट २ मध्ये तर वार्षिक प्रगती अहवाल पुढील महिन्याच्या ५ तारखेस सादर करण्यात यावेत.

सौबत-वरीलप्रमाणे

(क. वि. देशमुख)
कृषि संचालक,
(विस्तार व प्रशिक्षण),
कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे

प्रत:- माहितीस्तव सविनय सादर.

- १) मा.अपर मुख्य सचिव, कृषि व पणन, महाराष्ट्र शासन, कृषि, पशुसुवर्धन, दुग्धव्यवसाय विकास व मत्स्यव्यवसाय विभाग, मंत्रालय विस्तार, मुंबई -३२
- २) मा. मंत्री, कृषि, महाराष्ट्र शासन, मुंबई ३२ यांचे स्वीय सहाय्यक.
- ३) मा. राज्यमंत्री, कृषि, महाराष्ट्र शासन, मुंबई ३२ यांचे स्वीय सहाय्यक

प्रत : माहिती व योग्य त्या कार्यवाहीसाठी :-

- १) संचालक, (नि व गु.नि) , आयुक्तालय,म.रा.पुणे-१
- २) संचालक, (फलोत्पादन), आयुक्तालय,म.रा.पुणे-५
- ३) व्यवस्थापकिय संचालक, छोट्या शेतक-यांचा कृषि व्यापार संघ, कृषि आयुक्तालय, म.राज्य, पुणे-५
- ४) कृषि सह संचालक (विप्र-३) आयुक्तालय,म.रा.पुणे-५

प्रतिलिपी : सन्नेह सादर.

- १) मा.आयुक्त साखर, साखर आयुक्तालय, साखर संकुल, शिवाजीनगर, पुणे- ५
- २) मा. कुलगुरु, डॉ.पंजाबराव देशमुख कृषि विद्यापीठ, अकोला
- ३) मा. कुलगुरु, वसंतराव नाईक मराठवाडा कृषि विद्यापीठ, परभणी
- ४) मा. कुलगुरु, महात्मा फुले कृषि विद्यापीठ, राहुरी, जि. अहमदनगर
- ५) मा. कुलगुरु, डॉ.बाळासाहेब सावंत कोंकण कृषि विद्यापीठ, दापोली, जि. रत्नागिरी
- ६) मा. जिल्हाधिकारी १)औरंगाबाद २) जालना ३) बीड ४) लातूर ५) उस्मानाबाद ६) नांदेड
७) परभणी ८) हिंगोली
- ७) संचालक (कृषि संशोधन व विस्तार),वसंतदादा साखर संस्था, मांजरी बुद्रुक, ता. हवेली,जि.पुणे
- ८) ऊस पैदासकार, १) डॉ.पंजाबराव देशमुख कृषि विद्यापीठ, अकोला
२) वसंतराव नाईक , मराठवाडा कृषि विद्यापीठ, परभणी
३) महात्मा फुले कृषि विद्यापीठ, राहुरी, जि. अहमदनगर
- ९) कार्यकारी संचालक, म.रा. सहकारी साखर कारखाना संघ, मुंबई ४०० ०२५.
- १०) कार्यकारी संचालक, वेस्ट इंडियन शुगर मिल असो.पुणे-५.
- ११) ऊस विशेषज्ञ, मध्यवर्ती ऊस संशोधन केंद्र, पाडेगांव, ता.फलटण जि. सातारा.
- १२) कक्ष अधिकारी, ४-अ व २-अ, कृषि व पदुम विभाग, मंत्रालय, मुंबई - ३२
- १३) कृषि उपसंचालक, आयुक्त कक्ष / विप्र १ / नियोजन, कृषि आयुक्तालय, म.रा.पुणे
- १४) कार्यासन अधिकारी, नि. व गु.नि.- ५ कृषि आयुक्तालय, म.रा.पुणे-१

प्रपत्र-१
राष्ट्रीय अन्नसुरक्षा अभियान अंतर्गत ऊस विकास योजना २०१६-१७

अ. क्र.	जिला	ऊस लागवडीखालील सरासरी क्षेत्र (हेक्टर)	प्रकल्प संख्या	एक डोळा आंतरर्पीक प्रालयक्षिके (रु. ८०००/- हे.)		उती संबंधित रोपे रु. ३.५०/- रोपे		राज्यस्तरीय प्रशिक्षण (रु. ४००००/- प्रति प्रशिक्षण		एकूण अधिक कार्यक्रम	केंद्र व राज्य हिस्सा (६०:४०)	
				भौतिक	आर्थिक	भौतिक	आर्थिक	भौतिक	आर्थिक		केंद्र हिस्सा	राज्य हिस्सा
१	औरंगाबाद	२१३००	३८	३८०	३०.४०	०	०.००	०	०.००	३०.४०	१८.२४	१२.१६
२	जालना	२०१००	३६	३६०	२८.८०	०	०.००	०	०.००	२८.८०	१७.२८	११.५२
३	बीड	५३४००	८७	८७६	७०.०८	०	०.००	०	०.००	७०.०८	४२.०५	२८.०३
	विभागीय स्तर	०	०	०	०.००	३	०.००	३	१.२०	१.२०	०.७२	०.४८
	औरंगाबाद विभाग	१४८००	१६१	१६१६	१२१.२८	०	०.००	३	१.२०	१३०.४८	७८.२९	५२.१९
४	लातूर	४५०००	७०	७००	५६.००	०	०.००	०	०.००	५६.००	३३.६०	२२.४०
५	उस्मानाबाद	४२१००	६०	६००	४८.००	०	०.००	०	०.००	४८.००	२८.८०	१९.२०
६	नांदेड	२१४००	४०	४००	३२.००	०	०.००	०	०.००	३२.००	१९.२०	१२.८०
७	परभणी	१५७००	२८	२८०	२२.४०	०	०.००	०	०.००	२२.४०	१३.४४	८.९६
८	हिंगोली	१०६००	१८	१८०	१४.४०	०	०.००	०	०.००	१४.४०	८.६४	५.७६
	विभागीय स्तर	०	०	०	०.००	३	०.००	३	१.२०	१.२०	०.७२	०.४८
	लातूर विभाग	१३४८००	२१६	२१६०	१७२.८०	०	०.००	३	१.२०	१७४.००	१०४.४०	६९.६०
	आयुक्तालय स्तर	०	०	०	०.००	३	१०.५०	०	०.००	१०.५०	६.३०	४.२०
	एकूण एनएफएसएम जिल्हे	२२१६००	३७७	३७७६	३०२.०८	६	१०.५०	६	२.४०	३१४.९८	१८८.९९	१२५.९९
	मागील वर्षाची देय						५.२९			५.२९	३.१७	२.१२
	एकूण महा.राज्य			३०२.०८			१५.७९		२.४०	३२०.२७	१९२.१६	१२८.११
	केंद्र हिस्सा			१८१.२५			१.४७४		१.४४	१९२.१६		
	राज्य हिस्सा			१२०.८३			६.३१६		०.९६	१२८.१११		

राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा अभियान-व्यापारी पिके अंतर्गत ऊस विकास कार्यक्रम २०१६-१७
मार्गदर्शक सूचना

प्रस्तावना

ऊस हे महाराष्ट्रातील महत्वाचे नगदी पीक आहे. ऊसाच्या वाढीस लागणारे अनुकूल हवामान राज्यात उपलब्ध आहे. महाराष्ट्र राज्य देशात साखर उत्पादन व साखर उता-याच्या बाबतीत आघाडीवर आहे. परंतु सरासरी प्रती हेक्टरी ऊस उत्पादन कमी आहे. त्यामुळे ऊस उत्पादन प्रगत तंत्रज्ञान जास्तीतजास्त शेतक-यांपर्यंत पोहचविणे गरजेचे आहे. शेतीला आधुनिक तंत्रज्ञानाची जोड देऊन उत्पादन खर्च कमी केल्यास शेतक-यांना ऊस पिकातून शाश्वत उत्पन्न मिळू शकेल.

राज्यात सरासरी ९.७८ लाख हेक्टर क्षेत्र उस पिकाखाली असून या पिकाची सरासरी उत्पादकता ८७ मे.टन प्रती हेक्टर आहे. ऊस पिकाचा उत्पादन खर्च कमी करून उत्पादकतेत ८७ मे. टनावरून ८९ मे.टनापर्यंत वाढ करण्याच्या दृष्टीने सन २०१६-१७ मध्ये राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा अभियानांतर्गत ऊस विकास कार्यक्रम राज्यात राबविण्यात येत आहे.

अभियानाची उद्दिष्टे

- ऊसाच्या उत्पादन खर्चात कपात करून उत्पादकता वाढविणे.
- दर्जेदार बेण्याच्या वापरास प्रोत्साहन देणे यासाठी वसंतदादा साखर संस्था यांच्या मार्फत उती संबंधित बेणे निर्मिती करून शेतकऱ्यांना अनुदानावर उपलब्ध करून देणे.
- तंत्रज्ञान प्रसारासाठी शेतकरी व कर्मचारी यांना प्रशिक्षण देणे.
- विकसित तंत्रज्ञानाच्या प्रसारासाठी क्षेत्रिय स्तरावर अंतरपीकाची प्रात्यक्षिके आयोजित करणे.

ऊस पिकाच्या उत्पादकता वाढीतील उणिवा विस्तार माध्यमातून दूर करण्याच्या दृष्टीने नियोजित उपाययोजना

- ऊस बेणे उत्पादनाची साखळी तयार करणे व दर्जेदार बेण्याचा वापर वाढविणे.
- ऊस पिकाची शास्त्रीय पध्दतीने लागवड करणे.
- शेतकरी व कर्मचारी यांचे ज्ञान अद्यावत करण्यासाठी प्रशिक्षण व प्रात्यक्षिके आयोजित करणे.
- ऊस पिकात आंतर पीक घेण्यास प्रोत्साहन देणे.
- पाण्याची बचत करण्यासाठी सूक्ष्म सिंचन पध्दतीस प्रोत्साहन देणे.

अभियानातील जिल्हे

१) औरंगाबाद २) जालना ३) बीड ४) लातूर ५) उस्मानाबाद ६) नांदेड ७) परभणी ८) हिंगोली

केंद्र शासनाने दि. ६/०४/२०१६ च्या पत्रान्वये कळविलेल्या कार्यक्रमानुसार जिल्हानिहाय, घटकनिहाय भौतिक व आर्थिक लक्ष्यांक (केंद्र : राज्य ६०: ४० हिश्यासह) सोबत प्रपत्र १ मध्ये दर्शविण्यात आले आहे. सन २०१६-१७ मध्ये कार्यक्रम अंमलबजावणीच्या अनुषंगाने एकत्रित मार्गदर्शक सूचना खालीलप्रमाणे आहेत.

• अंमलबजावणीचे वेळापत्रक

अ. क्र.	कार्यवाहीचा तपशील	अंतिम तारीख		
		सुरु ऊसासाठी	पूर्वहंगामी ऊसासाठी	आडसाली ऊसासाठी
१	प्रकल्प निवड व प्रकल्प आराखडा तयार करणे	१५ नोव्हेंबर	१५ सप्टेंबर	१५ जून
२	शेतकरी / गटांची निवड (शक्यतो कारखाना प्रक्षेत्रातील)	२० नोव्हेंबर	२० सप्टेंबर	२० जून
३	गटांची सभा- कार्यक्रम नियोजन व गटाच्या/ लाभार्थ्यांच्या जबाबदाऱ्या	२० ते २५ नोव्हेंबर	२० ते २५ सप्टेंबर	२० ते २५ जून

अ. क्र.	कार्यवाहीचा तपशील	अंतिम तारीख		
		सुरु ऋसासाठी	पूर्वहंगामी ऋसासाठी	आडसाली ऋसासाठी
४	बियाणे, बीजप्रक्रिया व पेरणीपूर्व आवश्यक निविष्टा मागणी	५ डिसेंबर ते ३१ जानेवारी	१० ऑक्टोबर ते ५ नोव्हेंबर	१० जुलै ते १० ऑगस्ट
५	इतर निविष्टांची मागणी	३० सप्टेंबर	३० सप्टेंबर	५ जून
६	हंगामपूर्व अधिकारी/कर्मचारी प्रशिक्षण	५ नोव्हेंबर	५ सप्टेंबर	१५ ते २५ जून
७	बियाणे व पेरणीपूर्व आवश्यक निविष्टा पुरवठा	१०-१५ डिसेंबर ते ५-१५ फेब्रुवारी	१० ऑक्टोबर ते १० नोव्हेंबर	१० जुलै ते १० ऑगस्ट
८	इतर निविष्टा पुरवठा	१५ जून	१५ ऑक्टोबर	५ जुलै
९	अंतिम निवडलेल्या लाभार्थीची माहिती वेबसाईटवर भरणे	५ मार्च	५ डिसेंबर	३१ ऑगस्ट
१०	पीक कापणी व उत्पादन अहवाल संकलन	१० फेब्रुवारी ते १० एप्रिल	१५ ऑक्टोबर ते १५ जानेवारी	१० जानेवारी ते १५ मार्च
११	यशोगाथा सादर करणे	१० मे	१० एप्रिल	१० एप्रिल

टीप : सादर वेळापत्रक पथदर्शी असून स्थानिक परिस्थितीनुसार कृषि विद्यापीठाच्या शिफारशीनुसार अंशतः बदल संभवतो

(१) अभियानांतर्गत घटक

ऊस पिकाच्या उत्पादकता वाढीसाठी आवश्यक तंत्रज्ञानाबाबत कृषी विद्यापीठांच्या शिफारशी व मार्गदर्शनानुसार राज्यात राअसुअ-व्यापारी पिके अंतर्गत निवडलेल्या जिल्ह्यांमध्ये अवलंब करावयाचे पिकनिहाय तंत्रज्ञान निश्चित केले आहे. तसेच पिकाच्या उत्पादनावर परिणाम न करता उत्पादन खर्चात कपात करण्याच्या दृष्टीने आयुक्तालयाने दि. २३ एप्रिल २०१६ रोजी निर्गमित केलेल्या परिपत्रकामध्ये सर्वसाधारण तसेच पिकनिहाय सूचना देण्यात आल्या आहेत. कृषी विद्यापीठांच्या शिफारशी व मार्गदर्शनानुसार प्रात्यक्षिकामध्ये अवलंब करावयाचे तंत्रज्ञान आणि केंद्र शासनाने मंजूर केलेले तंत्रज्ञान प्रात्यक्षिकांचे मापदंड खालीलप्रमाणे आहेत.

अ) एक डोळा आंतरपीक प्रात्यक्षिके (रु. ८०००/- हे.)

ब) उती संबंधित रोपे रु. ३.५०/- प्रती रोप

क) राज्यस्तरीय प्रशिक्षण (रु. ४००००/- प्रति प्रशिक्षण)

प्रात्यक्षिकात अवलंब करावयाचे तंत्रज्ञान व वापरावयाच्या निविष्टांचा तपशील खालीलप्रमाणे आहे.

अ) एक डोळा पध्दतीचा अवलंब करून पट्टा पध्दतीने अंतरपीकाची प्रात्यक्षिके आयोजित करणे.

भारतीय कृषी अनुसंधान परिषद, कृषि विद्यापीठे व संशोधन संस्थांनी विकसित केलेल्या तंत्रज्ञान प्रसारासाठी प्रात्यक्षिके हे कृषि विस्ताराचे एक प्रभावी माध्यम आहे. ऊस लागवडीमध्ये योग्य हवामान, योग्य जमिनीचा वापर, दर्जेदार बेण्याचा वापर, बीज प्रक्रिया, एक डोळा पट्टा पध्दत, एकात्मिक अन्नद्रव्य व्यवस्थापन, आंतरपीक, सिंचन व्यवस्थापन, सूक्ष्म मूलद्रव्यांचा वापर, इ. तंत्रज्ञानाचा अवलंब करून ऊस पिकाची उत्पादकता वाढविणे शक्य आहे. त्यासाठी विकसित तंत्रज्ञान प्रसारासाठी प्रात्यक्षिके आयोजित करावीत.

आपल्या क्षेत्रातील ऊस उत्पादनाच्या प्रमुख समस्या विचारांत घेऊन त्यावर प्रभावी उपाय योजना करण्यासाठी या तंत्रज्ञानाचा उपयोग करून घेणे अपेक्षित आहे. प्रात्यक्षिके प्रगतशिल शेतकऱ्यांच्या प्रक्षेत्रावर घ्यावीत. प्रात्यक्षिक आयोजित करताना ऊस बेण्याची प्रक्रिया, एकात्मिक अन्नद्रव्य व्यवस्थापन, आंतरपिकाचे बियाणे पुरवठा, आंतरपिकासाठी जैविक खते/जैविक एजंट, मुख्य पीक ऊस आणि आंतरपिकासाठी एकात्मिक कीड व्यवस्थापन, हिरवळीची खते इ. बाबींसाठी दिलेल्या मर्यादेपर्यंत अर्थसहाय्य देय राहिल.

NFSM CC Intercropping System based Demonstration Package (1ha) : 2016-17
Crop- Sugarcane (paired row) + Gram (2:2) **Approved rate Rs.8000/- per ha.**

Sr. No.	Component	Input	Rate of Application /Unit	Total Amount (Rs.)
1	Set Treatment (base crop)	Malathion 50% EC	300 ml.	142
		Carbendazim 50WP	100 gms.	53
		Acetobactor	10 kg.	420
		PSB	1.250 gms.	53
2	INM			
	a. Bio-fertilizers	Bio-fertilizers (Rhizo & PSB/ OR Liquid Consortia)	As per recommendations	105
	b. Micronutrients	ZnSO ₄ , FeSO ₄ , MnSO ₄ , Boron	*	Beneficiary share
3	Seed			
	(Inter crop)	Gram	40 kg	2800
	Green Manuring	Green manuring (Jute/ Dhaincha/ other)	60 kg	2400
4	IPM	(As per Recommendation of SAU)		
	Chemical pesticides	Chlorpyrifos/ Phorate 10G	1 Ltr./10Kg	1027
		Diamethoste	1 Ltr.	
Bio-pesticides	Bt/HaNPV Bioagents Trichoderma or Pseudomons fluoresence	As per recommendations		
5	Contingency			1000
	Total			8000

टीप १. उपरोक्त पॅकेजमधील बियाण्यावर दर्शविलेला खर्च महाबीज/राष्ट्रीय बीज निगम इ. यंत्रणांनी निश्चित केलेल्या दरानुसार अंतीम समजण्यात यावेत.

२. प्रति हेक्टरी कमाल देय मर्यादा रु. ८०००/- प्रति हेक्टर आहे. याव्यतिरिक्त येणारा खर्च लाभार्थीने करावयाचा आहे.

३. सन २०१६-१७ करीता कृषि आयुक्तालयाने (निविष्ठा व गुण नियंत्रण) निश्चित केलेले निविष्ठांचे दर अंतीम राहतील.

४. पीक संरक्षण उपचार हे लाक्षणिक (इंडीकेटीव्ह) स्वरूपाचे असून ही औषधे फ्लॅट प्रॉटेक्शन श्येड्युल (पीक संरक्षण पुस्तिका) आणि सौआयबी तसेच आरसी लेबल क्लेम च्या अधिन राहून वापरण्यात यावीत.

या प्रात्यक्षिकांतर्गत सूक्ष्म मुलद्रव्ये आणि रासायनिक खते ही जमिन आरोग्य पत्रिकेतील शिफारशीनुसार कमतरता भरून काढण्यासाठी लाभार्थीने स्वतःचे खर्चाने वापरावयाची आहेत. या साठी कोणत्याही परिस्थितीत योजनेतून अर्थसहाय्य देण्यात येऊ नये.

सन २०१६-१७ मध्ये सदर अर्थसहाय्य केंद्र : राज्य :: ६० : ४० टक्के यानुसार देय असल्याने त्यानुसार खर्च आणि नोंदी होतील याची दक्षता घेण्यात यावी.

(२) तालुका, गाव व प्रकल्प क्षेत्र निवड

- केंद्र शासनाच्या निर्देशानुसार कृषी विद्यापीठे / संशोधन संस्थांच्या तांत्रिक सहकार्याने समूह प्रात्यक्षिके आयोजित करावयाची आहेत.
- समूह प्रात्यक्षिकांसाठी राज्यात आत्मा यंत्रणा, नाबार्ड, एशियन डेव्हलपमेंट बँक, कृषी समृद्धी प्रकल्प (केम प्रोजेक्ट), महाराष्ट्र कृषी स्पर्धाक्षम प्रकल्प (MACP), झोट्या शेतकऱ्यांचा कृषी व्यापार संघ (SFAC) तसेच स्वतःचून शेतकऱ्यांनी एकत्रित येवून स्थापन केलेली शेतकरी उत्पादक कंपनी किंवा शेतकरी गटाचा उपयोग करण्यात यावा.
- सदर शेतकरी समूहांना प्रोत्साहन देण्यासाठी प्रात्यक्षिक प्रकल्प शेतकरी उत्पादक कंपनी / गटाच्या सहकार्याने राबविण्यात यावेत. जेथे उत्पादक कंपनी किंवा शेतकरी गट स्थापन झाला नसेल तेथे गटाची निर्मिती करून आत्मा यंत्रणेकडे नोंदणी करून घ्यावी आणि सदर गटांना प्रात्यक्षिक

प्रकल्पामध्ये समाविष्ट करून घ्यावे. यामुळे सुधारित तंत्रज्ञानाचा व्यापक प्रमाणात व प्रभावी वापर होण्यास मदत होते. प्रकल्प क्षेत्र व लाभार्थी गट निवडीसाठी जि.अ.कृ.अ. व प्रकल्प संचालक, आत्मा यांनी संयुक्तपणे कार्यवाही करावी.

- ऊस पिकाच्या तंत्रज्ञान प्रात्यक्षिकांसाठी जिल्हांच्या सरासरी उत्पादकतेपेक्षा कमी उत्पादकता असलेल्या तालुक्याची निवड करावी. तालुक्यातील प्रकल्प क्षेत्र निवडतांना त्या तालुक्यातील सर्वात कमी उत्पादकता असलेल्या मंडळाची निवड करून त्यात गावाची व प्रकल्प क्षेत्राची निवड करून प्रकल्प राबवावा.
- ऊस पिकाच्या तंत्रज्ञान प्रात्यक्षिकांसाठी उत्पादनक्षम तालुक्याची व गावांची निवड करावी.
- प्रात्यक्षिक प्रकल्प १० हेक्टर क्षेत्राच्या समूहात राबवावयाचे आहेत. प्रत्येक प्रकल्प गटामध्ये गटप्रमुख म्हणून एका प्रगतिशील शेतकऱ्याची निवड करावी. प्रकल्प गटप्रमुख प्रकल्पासाठी लाभार्थी हिस्सा जमा करणे व संबंधीत मंडळ कृषि अधिकारी यांचे समन्वयाने प्रकल्पाची अंमलबजावणीची कार्यवाही करतील.
- प्रकल्प क्षेत्राशी संबंधित मंडळ कृषि अधिकारी यांना प्रकल्पाचे नोडल अधिकारी म्हणून घोषित करून त्यांचे संपर्क क्रमांक आयुक्तालयास कळविण्यात यावेत.
- प्रकल्पासाठी निवड केलेल्या क्षेत्राचे मंडळ कृषि अधिकारी यांनी पायाभूत सर्वेक्षण काम पूर्ण करून प्रकल्पातील उत्पादकतेच्या लक्षांकांसह प्रकल्प आराखडा तयार करून त्यास जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांनी मान्यता प्रदान करावी. निश्चित केलेले उत्पादकता लक्षांक आयुक्तालयास कळविण्यात यावेत.
- निवडण्यात आलेल्या प्रकल्प क्षेत्राची निवड याच अभियानांतर्गत पुनश्च निवड करू नये.

अ) लाभार्थी गट निवड व गटाच्या जबाबदाऱ्या :

- कृषी सहाय्यकाने प्रकल्प क्षेत्रातील नोंदणीकृत शेतकरी उत्पादक कंपनीची व लाभार्थ्यांची निवड ग्रामपंचायतीच्या सहभागाने करावी. प्रकल्प क्षेत्रामध्ये शेतकरी उत्पादक कंपनी नसल्यासच शेतकरी गटाची व लाभार्थ्यांची निवड ग्रामपंचायतीच्या सहभागाने करावी. जर उत्पादक कंपनी / गटातील शेतकरी संख्या लक्षांकापेक्षा जास्त असेल तर लक्षांकाच्या प्रमाणात सोडत पद्धतीने लाभार्थी निवड करावी
- विहित केलेल्या प्रमाणानुसार अनुसूचित जाती / अनुसूचित जमातीच्या तसेच महिला लाभार्थ्यांचा समावेश करणे बंधनकारक राहिल.
- जेथे उत्पादक कंपनी / गटामध्ये पुरेशा प्रमाणात अनुसूचित जाती / अनुसूचित जमाती प्रवर्गातील शेतकरी नसतील तेथे अनुसूचित जाती / अनुसूचित जमाती प्रवर्गातील शेतकऱ्यांची यादी तयार करून निवड करावयाच्या संख्येएवढ्या प्रमाणात सोडत पद्धतीने निवड प्रक्रिया सर्वासमक्ष पार पाडावी.
- जेथे नोंदणीकृत गट / शेतकरी उत्पादक कंपनीमध्ये पुरेशा प्रमाणात अनुसूचित जाती / अनुसूचित जमाती या प्रवर्गातील शेतकरी नसतील तेथे नोंदणीकृत गट / शेतकरी उत्पादक कंपनीमधील प्रवर्गनिहाय शेतकरी संख्ये व्यतिरिक्त विहित टक्केवारी साध्य करण्यासाठी आवश्यक लाभार्थ्यांची निवड गावातील शेतकऱ्यांमधून करावी. यासाठी गावातील अनुसूचित जाती/अनुसूचित जमाती प्रवर्गातील शेतकऱ्यांची यादी तयार करून निवड करावयाच्या संख्येएवढ्या प्रमाणात सोडत पद्धतीने निवडप्रक्रिया सर्वासमक्ष राबवावी. नविन निवडलेल्या शेतकऱ्यांचा समावेश नोंदणीकृत गट / शेतकरी उत्पादक कंपनीमध्ये करावा अथवा नविन गट स्थापन करावा.

- प्रती शेतकरी कमीत कमी ०.४० हेक्टर व जास्तीत जास्त १ हेक्टर क्षेत्रावर प्रात्यक्षिकाचे आयोजन करावे.
- प्रात्यक्षिक क्षेत्रातील पिकांची पूर्वमशागत, बीजप्रक्रिया, लागवड/पेरणी, आंतरमशागत, सिंचन व्यवस्था, विशेष तंत्रांचा वापर, पीक संरक्षण, तोडणी / काढणी व मळणी या सर्व कामांचे नियोजन लाभार्थी गटास तयार करून द्यावे.
- प्रात्यक्षिकासाठी आवश्यक सर्व निविष्ठाविषयी शेतकऱ्यांना अवगत करावे व त्यापैकी अनुदानित निविष्ठा पुरवठादार संस्थेमार्फत वेळापत्रकानुसार सरळ उत्पादक कंपन्यांच्या/ गटांच्या ताब्यात घ्याव्यात तर इतर निविष्ठांची खरेदी उत्पादक कंपन्यांनी / गटाने वेळेत करणे बंधनकारक राहिल. प्राप्त अनुदानित निविष्ठांचे निवडलेल्याच लाभार्थ्यांना वितरण करणे बंधनकारक राहिल. निविष्ठा वितरण लोकप्रतिनिधींच्या उपस्थितीत करावे. कृषी सहाय्यकाने निवडलेल्या लाभार्थ्यांना अनुदानित निविष्ठा वाटप होतील याची दक्षता घ्यावी. अनुदानित तसेच विनाअनुदानीत निविष्ठांच्या नोंदी प्रात्यक्षिक नोंदवहीमध्ये घ्याव्यात.
- प्रात्यक्षिकांतर्गत प्रती हेक्टरी आर्थिक मर्यादेपेक्षा अधिकचा खर्च झाल्यास सदर खर्च संबंधित लाभार्थ्यांने करावा.
- प्राप्त निविष्ठांचा वापर नियोजित प्रात्यक्षिकासाठीच केला जाईल व त्यांचा गैरवापर होणार नाही याबाबत खातरजमा करावी.
- प्रात्यक्षिकातील तंत्राचा अवलंब करण्यास उत्सुक असलेल्या लाभार्थ्यांचीच निवड करावी .
- सन २०१६-१७ मध्ये लाभ घेतलेल्या लाभधारकांची यादी कृषि विभागाच्या संकेतस्थळावर प्रसिध्द करावयाची आहे. यासाठी जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांनी एकत्रित यादी dvtt-surekh या फॉट मध्ये प्रात्यक्षिकांतर्गत ऊस लागवड झाल्याबरोबर तातडीने कृषि उपसंचालक (नगदी पिके) कृषि आयुक्तालय यांना (ddacashcrop@gmail.com) या ई मेलवर उपलब्ध करून देण्यात यावी.

ब) प्रात्यक्षिकासाठी बियाणे :

आद्यरेषिय पीक प्रात्यक्षिकात आंतरपिकासाठी हरभऱ्याचे प्रमाणित बियाणे १०० टक्के अनुदानावर वितरीत करावयाचे आहे. त्याचप्रमाणे जमिनीचा पोत सुधारणे जमिनीची सुपिकता वाढविणे यासाठी हिरवळीच्या खतासाठीचे बियाणे प्रति हेक्टर ६० किलो ताग / धेंच्या किंवा विद्यापीठाच्या शिफारशीनुसार इतर बियाण्यांचा हिरवळीचे खताकरीता वापर करावा. बियाण्याची मागणी महाबीज, राष्ट्रीय बीज निगम, एचआयएल यांच्याकडे करावी.

क) बीजप्रक्रिया:

यावर्षी कृषी विभागाच्या जैविक प्रयोगशाळामार्फत पीक गटास आवश्यक द्रवरूप जैविक खते/जैविक खते संघ (liquid consortia) तयार करण्यात येत असून सदर खतांची बीजप्रक्रिया केल्यास उत्पादन खर्च कमी होऊन पिकांच्या उत्पादकतेत वाढ होते. प्रात्यक्षिकामध्ये बीजप्रक्रिया बंधनकारक असून त्यासाठी सदर जैविक खते गटांना १०० टक्के अनुदानावर पुरवावी. यासाठी पेरणीच्या वेळेत जैविक खते उपलब्ध होण्याच्या दृष्टीने प्रतिकिलो बियाण्यास १० मिली या प्रमाणात प्रात्यक्षिकासाठीची आवश्यक मागणी नजिकच्या शासकीय जैविक प्रयोगशाळेकडे नोंदवून त्याची प्रत कृषी उपसंचालक, प्रयोगशाळा कृषी आयुक्तालय पुणे यांचेकडे पाठवावी.

मा.आयुक्त कृषि यांचे अ.शा. पत्र दि. २१/०४/२०१६ नुसार आदेशित केल्याप्रमाणे जिवाणूसंवर्धक /जैविक खते /जैविक किटकनाशके यांची आगाऊ मागणी शासकीय प्रयोगशाळा व कृषि विद्यापीठे यांचेकडे प्राधान्याने नोंदवावी. त्यांचेकडून पुरवठा न झाल्यासच इतर शासकीय पुरवठादार संस्थेस आदेश घ्यावेत.

ड) प्रात्यक्षिकासाठी इतर अत्यावश्यक तंत्रज्ञान/ निविष्ठा :

एकात्मिक अन्नद्रव्य व्यवस्थापन:

प्रात्यक्षिकासाठी निवडलेल्या क्षेत्राचे मृद परीक्षण करून जमीन आरोग्य पत्रिकेच्या आधारे सदर क्षेत्रास आवश्यक नत्र, स्फुरद, पालाश सूक्ष्म अन्नद्रव्य याबाबत प्रात्यक्षिक नोंदवहीमध्ये नोंद घेऊन लाभार्थ्यास सखोल मार्गदर्शन करावे. कमतरता असलेली अन्नद्रव्ये सेंद्रिय/ जैविक/ रासायनिक स्वरूपात जमिनीस देण्याबाबत लाभार्थ्यास प्रवृत्त करावे. यासाठी कृषी विद्यापीठाने पीकनिहाय पिकाच्या बाढीच्या अवस्थानुसार केलेल्या शिफारशींचा अवलंब करावा. तसेच रासायनिक खतांवरील खर्च कमी करण्यासाठी आयुक्तालयाचे दि.२३ मे २०१६ च्या 'पिकांचे उत्पादनावर परिणाम करता उत्पादन खर्च कमी करण्याच्या उपाययोजना' बाबतच्या परिपत्रकातील सूचनांचा अवलंब करावा. प्रात्यक्षिक क्षेत्रामध्ये लाभार्थ्यांनी स्वखर्चाने केलेल्या अन्नद्रव्यांच्या प्रत्यक्ष वापराबाबतच नोंदी ठेवाव्यात.

जिल्ह्याच्या सुपिकता निर्देशांकानुसार, तालुक्यातील सूक्ष्म मुलद्रव्यांची कमतरता विचारात घेऊन लाभार्थी शेतकऱ्याने स्वखर्चाने सूक्ष्म मुलद्रव्यांचा वापर करावयाचा आहे.

जिवाणू खते

यावर्षी कृषी विभागाच्या जैविक प्रयोगशाळामार्फत पीक गटास आवश्यक द्रवरूप जैविक खते /जैविक खते संघ (liquid consortia) तयार करण्यात येत असून सदर खतांची बाजप्रक्रिया केल्यास उत्पादन खर्च कमी होऊन पिकांच्या उत्पादकतेत वाढ होते. शेतकऱ्यास जैविक खते उपलब्ध होण्यासाठी लक्षांकानुसारच पेरणीपूर्वी पोहचतील वासाठी मागणी नजीकच्या शासकीय जैविक प्रयोगशाळेकडे नोंदवून त्याची प्रत कृषी उपसंचालक, प्रयोगशाळा कृषी आयुक्तालय पुणे यांचेकडे पाठवावी. संबंधित प्रयोगशाळेने मागणी केलेल्या जैविक खताचा पुरवठा ताकृअ कार्यालया पर्यंत करावा.

- शेतकरी गटाने/ उत्पादक कंपनीने अनुदान रक्कम वजा जाता लाभार्थी हिस्सा सुरवातीस धनादेशाद्वारे तालुका कृषी अधिकाऱ्यामार्फत पुरवठादार यंत्रणेकडे जमा केल्यानंतर संबंधित यंत्रणेमार्फत शेतकरी गटांना पेरणीपूर्वी जिवाणू खतांचे वितरण करावे.
- कृषी विभागाच्या प्रयोगशाळेत उत्पादित होणारे जैविक खते संपल्यानंतर कृषी विद्यापीठ, कृषी विज्ञान केंद्र, महाबीज कृषि औद्योगिक विकास महामंडळ यांचेकडील उत्पादने लक्षांकानुसार शेतकरी गटांना उपलब्ध करून द्यावीत.
- लाभार्थी गटाने पिकनिहाय वापरलेल्या जिवाणू खतांच्या नोंदी संबंधित पिकांचे आलेले उत्पादन याबाबतचा तपशील कृषी सहाय्यकांनी नोंदवहीत ठेवावा. तसेच तुलनात्मक प्लॉटच्याही उत्पादन नोंदी ठेवाव्यात आणि इतर शेतकऱ्यांना जिवाणू खतांचे महत्त्व पटवून द्यावे.
- पुरवठा करण्यात आलेल्या जिवाणू खतांचे नमुने तात्काळ तपासणीसाठी घेण्यात यावेत आणि गुणनियंत्रणाबाबत संचालक (निवगुनि) यांनी दिलेल्या सूचनांनुसार कार्यवाही करण्यात यावी.

एकात्मिक कीड व्यवस्थापन:

प्रात्यक्षिक क्षेत्रातील पिकावर येणाऱ्या संभाव्य किडी रोगांबाबत सखोल माहिती लाभार्थ्यास देण्यात यावी. पिकाच्या विविध अवस्थेमध्ये येणाऱ्या किडींचे सर्वेक्षण करण्याबाबत लाभार्थ्यास प्रशिक्षित करावे तसेच क्रॉपसेप अंतर्गत नियुक्त केलेल्या किडरोग सर्वेक्षकांची मदत घेण्यात यावी. तसेच किडींच्या नर पतंगांची संख्या लक्षात येण्यासाठी हेक्टरी कामगंध सापळ्यांचा (Pheromone Trap) वापर करावा. किडरोग सर्वेक्षणाच्या आधारे दिलेल्या सल्ल्यानुसारच किडनाशकांचा वापर करण्याबाबत लाभार्थ्यास प्रवृत्त करावे. यासाठी कृषी विद्यापीठाने पीकनिहाय किडरोगनिहाय केलेल्या शिफारशींचा अवलंब करावा तसेच लेबल क्लेम प्रमाणेच किडनाशकाची निवड करावी.

अनुदानावर घावयाची किडनाशके महाराष्ट्र कृषी उद्योग विकास महामंडळाकडून वेळेत उपलब्ध करून घ्यावीत आणि तात्काळ लाभार्थी गटाचे ताब्यात घ्यावीत तसेच लाभार्थीनिहाय वितरण नोंदवही जतन करावी. पुरवठा केलेल्या किडनाशकांचा वापर ज्या किडरोगासाठी करण्यात आला त्याबाबतच्या नोंदी प्रात्यक्षिक नोंदवहीत घ्याव्यात. तसेच रासायनिक किडनाशकावरील खर्च कमी करण्यासाठी आयुक्तालयाचे दि.२३ मे २०१६ च्या "पिकांचे उत्पादनावर परिणाम करता उत्पादन खर्च कमी करण्याच्या उपाययोजना" बाबतच्या परिपत्रकातील सूचनांचा अवलंब करावा.

(३) प्रात्यक्षिक अंमलबजावणीबाबत सर्वसाधारण सूचना

- लाभार्थ्यांची यादी ग्रामपंचायत नोटीस बोर्डवर जाहीर करावी तसेच केंद्र राज्य शासनाच्या वेबसाईटवर भरावी.
- प्रात्यक्षिक प्लॉट शेजारी पारंपरीक पध्दतीवर आधारीत तुलनात्मक प्लॉट घेण्यात यावा.
- सदर प्रात्यक्षिके शक्यतो रस्त्यालगत त्या संबंधित गावातील जमिनीचा प्रकार/सुपीकता यांचे प्रतिनिधिक असावीत. प्रात्यक्षिकाबाबतचा फलक रस्त्याच्या कडेला प्लॉटशेजारी दर्शनी भागात लावण्यात यावा त्यावर खालील माहिती नमूद करावी.
- समाविष्ट गावाचे नाव / गावांची नावे, गटाचे नाव, शेतकरी संख्या, पीक वाण, प्रात्यक्षिकाचा प्रकार, प्रति हेक्टर बियाणे वापर पेरणीचे अंतर, पेरणीची तारीख, वापरलेल्या निविष्टांचा तपशील, जिल्हास्तरीय सल्लागाराचे नाव भ्रमणध्वनी क्रमांक, तंत्र सहाय्यकाचे नाव भ्रमणध्वनी क्रमांक, कृषि सहाय्यकाचे नाव भ्रमणध्वनी क्रमांक.
- प्रात्यक्षिकासाठीच्या निविष्टा वेळेपूर्वी लाभार्थी गटास उपलब्ध होण्यासाठी आवश्यक ते नियोजन घेण्यापत्रक मंडळ कृषि अधिकारी यांनी तयार करावे.
- लाभार्थी गटाने पिकनिहाय वितरण केलेल्या वापरलेल्या निविष्टांच्या नोंदी नोंदवहीत ठेवाव्यात.
- अभियाना अंतर्गत प्रात्यक्षिकासाठी वितरीत करावयाच्या निविष्टा संदर्भात मागणी, तपासणी देयक अदायगी या अनुषंगाने संचालक, निविष्टा गुण नियंत्रण यांनी वेळोवेळी निर्गमित केलेल्या अद्ययावत मार्गदर्शक सूचनांनुसार कार्यवाही करण्यात यावी.
- प्रात्यक्षिकांची अंमलबजावणी कृषि सहाय्यकांनी करावी. प्रात्यक्षिकांचे निरीक्षण अहवालाची जबाबदारी कृषि पर्यवेक्षकावर राहिल. प्रात्यक्षिकांचे मूल्यमापन उपविभागीय कृषि अधिकारी यांनी करावे यासाठी प्रकल्पनिहाय पीक कापणी प्रयोग आयोजित करावेत.
- प्रात्यक्षिक घेतलेल्या प्लॉटच्या कंट्रोल प्लॉटच्या उत्पादनाचा तुलनात्मक अभ्यास करून मूल्यमापन अहवाल उपविभागीय कृषि अधिकारी यांनी जिल्हा अधीक्षक कृषी अधिकारी मार्फत कृषि आयुक्तालयास सादर करावा.

शेती दिनाचे आयोजन

- आद्यरेषिय प्रात्यक्षिकांतर्गत आकस्मिक खर्चासाठी मंनूरु. १००० प्रति हेक्टर तरतुदीतून खालीलप्रमाणे कार्यक्रम राबवावा.
- ऊस पिकाच्या लागवड हंगामानुसार/ आंतरपिकाच्या चाढीच्या अवस्थेनुसार शेतीदिनाचे आयोजन करून परिसरातील शेतकऱ्यांच्या भेटी घडवून आणाव्यात. शेती दिनास स्थानिक लोकप्रतिनिधींना बोलवावे. शेतीदिनासाठी प्रति हेक्टर रु. २५० प्रमाणे खर्च करण्यात यावा. याद्वारे राबविलेल्या तंत्रज्ञानास व्यापक प्रसिद्धी द्यावी.
- प्रशिक्षण/प्रसिद्धी साहित्यासाठी प्रति हेक्टर रु. २५० तरतूद असून सदर तरतूद लाभार्थ्यांला शेतकरी मासिकाचे वर्गणीदार करण्यासाठी वापरावी. याबाबतचा अहवाल शेतकरी मासिक कार्यासनास व या कार्यासनास स्वतंत्रपणे पाठवावा.

- शास्त्रज्ञ व कृषितज्ञ यांच्याभेटी व मार्गदर्शनासाठी रु.३०० प्रति हेक्टरअनुदान अनुज्ञेय असून पेरणीपूर्व/पिकाचे वाढीच्या कालावधीमध्ये तसेच काढणीपश्चात कालावधीमध्ये प्रात्यक्षिक प्रकल्पाक्षेत्रास कृषी विद्यापीठ/ कृषी महाविद्यालय/ कृषी विज्ञान केंद्र/ कृषी संशोधन केंद्र येथील शास्त्रज्ञांच्या भेटी व लाभार्थ्यांशी संवाद घडवून आणावा. त्यांनी केलेल्या मार्गदर्शनाची नोंद कृषिसहाय्यकांनी क्षेत्रिय स्तरावरील नोंदवहीत करावी.
- उर्वरित रक्कम रु.२०० प्रति हेक्टर आकस्मिक खर्च—प्रात्यक्षिक नोंदवही इ.साठी खर्च करण्यात यावे.

ऊस पिकातील आंतरपिक

ऊसाच्या सुरवातीच्या वाढीच्या अवस्थेत पिकाने संपूर्ण क्षेत्र वापरण्या पर्यंतच्या कालावधीत हरभ-याचे आंतरपिक घेता येते. यामुळे शेतकऱ्यास अधिकचे उत्पादन तर मिळतेच शिवाय जमिनीच पोत सुधारण्यास देखील मदत होते. यासाठी ऊस पिकात आंतरपिक घेण्याकरिता विधाने, एकात्मिक अन्नद्रव्य व्यवस्थापन इ. साठी अर्थसहाय्य देय आहे.

कृषि विद्यापीठांनी शिफारस केल्यानुसार निविष्ठा (Critical Inputs)खरेदीसाठी प्रति हेक्टरी रुपये ८०००/- अनुदान देय आहे. शेतकऱ्याच्या शेतावर किमान ०.४० हेक्टर क्षेत्रावर वा जास्तीत जास्त १.०० हेक्टर क्षेत्रावर एक डोळा पध्दतीचा अवलंब करून पट्टा पध्दतीने आंतरपिकाचे प्रात्यक्षिके घेण्यात यावे.

- दि.२१/०४/२०१४ रोजी कृषि आयुक्तालयात झालेल्या बैठकीत कृषि विद्यापीठांच्या शास्त्रज्ञां समवेत चर्चा करून या कार्यक्रमांतर्गत घावयाच्या अर्थसहाय्याचे हेक्टरी मापदंड निश्चित करण्यात आले होते. या मधील सुक्ष्म मुलद्रव्ये ही बाब लाभार्थी शेतकऱ्याने स्वखर्चाने आणि जमिन आरोग्य पत्रिकेतील शिफारशीनुसार करावयाची आहे. या अनुषंगाने प्रात्यक्षिकांतर्गत हिरवळीची खते हा घटक समाविष्ट करण्यात आला आहे. प्रत्यक्ष अंमलबजावणीच्या अधिन राहून या घटकावरील अनुदान देय राहिल.त्या आधारे सन २०१६-१७ मध्ये विविध प्रात्यक्षिकांची प्रति हेक्टरी खर्च प्रमाणके मार्गदर्शक सूचनेत दिली आहेत. त्यानुसार प्रकल्पांतर्गत अर्थ सहाय्याचे नियोजन करण्यात यावे. यासाठी खालील खर्च प्रमाणकाच्या मर्यादेतच प्रात्यक्षिकासाठी प्रत्यक्ष वापराच्या अनुषंगाने अर्थसहाय्य देण्यात यावे.

प्रात्यक्षिकांचा अभिलेख

प्रात्यक्षिकांचा अभिलेख खालील प्रपत्रात नोंदवावा.

- १.गाव :
- २.प्रात्यक्षिक प्लॉटचे क्षेत्र :
- ३.लाभार्थीचे नाव :
- ४.कन्ट्रोल प्लॉटचे क्षेत्र :
- ५.सर्वे/गटनंबर :
- ६.प्रपत्र

अक्र	निवडलेली बाब/घटक	स्थानिक पध्दत (कन्ट्रोल प्लॉट)	त्यानुसारचा खर्च	सुधारित पध्दत प्रात्यक्षिक क्षेत्र	त्यानुसारचा खर्च	कमी / अधिक खर्च	संभाव्य कारणे
१	२	३	४	५	६	७	८

टीप:-प्रस्तावित प्रात्यक्षिक क्षेत्रात ऊस उत्पादकतेचे उद्दिष्ट हे सद्यस्थितीतील ऊस उत्पादकतेपेक्षा २५ टनने जादा ठरविण्यात यावे.

ब) ऊती संवर्धित रोपे तयार करून अनुदानावर वाटप करणे

ऊस पिकाच्या लागवडीत सुधारीत वाणांच्या दर्जेदार बेण्यांच्या लागवडीस खूप महत्व आहे. ऊस पिकाचा कालावधी, कीड / रोगांचा संभाव्य प्रादुर्भाव इ. विचार करता ऊती संवर्धित रोपे उच्च गुणवत्तेची, जोमदार, एकसारख्या वाढीची कीड/रोगमुक्त असतात. त्यामुळे ऊसाचा बेणेमळा ऊती संवर्धित रोपांपासून तयार केल्यास त्याचा निश्चितच फायदा होतो. यासाठी वसंतदादा शुगर इन्स्टिट्यूट या संस्थेमार्फत ऊती संवर्धित रोपे तयार करून उपलब्ध करून दिली जाणार आहे. रुपये ३.५० प्रति रोप अनुदान याप्रमाणे ३ लाख रोपांच्या निर्मितीसाठी रक्कम

रुपये १०.५० लाखाची तरतूद करण्यात आलेली आहे. प्रथम येणाऱ्यास प्रथम प्राधान्य या तत्वावर ऊती संवर्धित रोपे लाभधारक शेतकऱ्यांना वसंतदादा शुगर इन्स्टिट्यूट या संस्थेकडून उपलब्ध करून देण्यात येणार आहे. अनुदाना व्यतिरिक्तची रक्कम लाभधारक शेतकऱ्यांनी भरावयाची आहे. सदरची रोपे पुढील हंगामासाठी लागवड साहित्य म्हणून उपलब्ध होतील अशा पध्दतीने बेणे मळयाचे नियोजन करावे.

क) मनुष्य बळ विकास कार्यक्रम (अधिकारी व कर्मचारी प्रशिक्षण)

अधिकारी व कर्मचारी यांचे प्रशिक्षण घेण्यासाठी विभागस्तरावर २ दिवसांचे २० प्रशिक्षण घेण्यात यावे. सदर प्रशिक्षणे वसंतदादा शुगर इन्स्टिट्यूट, मांजरी, पुणे, ऊस संशोधन केंद्र, पाडेगाव, कृषि विद्यापीठ यांचेमार्फत आयोजित करण्यात यावीत. प्रशिक्षणाची सविस्तर रुपरेषा कृषि विद्यापीठाशी समन्वय साधून निश्चित करावी. विभागीय कृषि सह संचालक औरंगाबाद व लातूर यांनी आपल्या विभागातील अधिकारी व कर्मचारी यांची प्रशिक्षणासाठी निवड करावी. प्रशिक्षण शास्त्रज्ञांमार्फत देण्यात यावे. प्रशिक्षणासाठी खालीलप्रमाणे बाबनिहाय खर्चाचा तपशिल देण्यात येत असून त्याप्रमाणे खर्च करण्यात यावा.

अ.क्र	घटक	रक्कम (रु.)
१	व्याख्यात्यांना मानधन (रु.५००/- प्रति व्याख्यान प्रमाणे) १० व्याख्यानासाठी	५०००
२	प्रशिक्षण साहित्य, स्टेशनरी, छपाई, प्रसिध्दि इत्यादीरुपये ४०० प्रति प्रशिक्षणार्थी	८०००
३	भोजन, नाष्टा, (२ दिवसांसाठी) (रु.५०/- प्रति दिन X प्रशिक्षणार्थी धरून ४० लोकांसाठी X २ दिवस)	२५००
४	भोजन व्यवस्था व राहण्याची व्यवस्था रु.५००/- प्रति प्रशिक्षणार्थी	२००००
५	इंधन व प्रशिक्षणासाठीच्या प्रक्षेत्रावरील भेटी वाहन भाडे व त्या अनुषंगाने येणारा किरकोळ खर्च	४५००
	एकूण	४००००

प्रशिक्षणाच्या आयोजनाबाबत सविस्तर प्रस्ताव हंगामपूर्व / हंगाम सुरु झाल्याबरोबर लगेचच प्राप्त होईल प्राप्त झाल्यानंतर प्रशिक्षणाच्या आयोजनासाठी तरतूद उपलब्ध करून द्यावी. आयोजित प्रशिक्षणावर झालेल्या खर्चाचा सविस्तर तपशील आणि उपयोगिता प्रमाणपत्र आयोजकांकडून प्राप्त करून घ्यावे.

(४) योजनेवरील प्रागतिक खर्चाबाबत

योजनेचा तिमाही खर्च व भौतिक साध्य खाली दर्शविलेल्या टक्केवारीपेक्षा कमी असणार नाही, याची संबंधितांनी नोंद घ्यावी.

अ.क्र.	कालावधी	खर्चाची टक्केवारी	प्रागतिक टक्केवारी
१	जुलै ते सप्टेंबर	२०	२०
२	ऑक्टोबर ते डिसेंबर	४०	६०
३	जानेवारी ते मार्च	४०	१००

विभागीय कृषि सह संचालक व जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांनी वेळोवेळी आढावा घेऊन तसा अहवाल पाठवावा.

(५) अभियान अंमलबजावणीसाठी तपासणी :-

शासनाने निर्देशित केलेप्रमाणे लाभार्थ्यांच्या यादीनुसार सर्व लाभार्थी शेतकऱ्यांच्या शेतावर हाती घेण्यात आलेल्या कार्यक्रमाची प्रत्यक्ष तपासणी संबंधित गावातील कृषी सहाय्यकांनी करायची असून आपला अहवाल तालुका कृषी अधिकाऱ्यामार्फत जिल्हा अधीक्षक कृषी अधिकाऱ्याकडे सादर करावयाचा आहे.

विविध स्तरावर खर्चाच्या तपासणीची टक्केवारी खालीलप्रमाणे राहिल.

अ.क्र.	स्तर	टक्केवारी
१	विभागीय कृषि सहसंचालक	०.५
२	जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी	१
३	उपविभागीय कृषि अधिकारी	५
४	तालुका कृषि अधिकारी	२५
५	मंडल कृषि अधिकारी	५०
६	कृषि सहाय्यक / कृषि पर्यवेक्षक	१००

प्रत्येक महिन्यात विभागीय कृषि सहसंचालक यांनी किमान एका प्रकल्पाला भेट दयावी, जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांनी ३ प्रकल्पांना भेट दयावी. कृषि उपसंचालक यांनी त्यांचे कार्यक्षेत्रातील ५० टक्के प्रकल्पांना भेट दयाव्यात. भेट देणाऱ्या अधिकाऱ्यांनी निविष्ठा पुरवठा व इतर कार्यक्रमांचा आढावा घ्यावा. भेट नोंदवहीमध्ये तशी नोंद करावी व शेऱ्यामध्ये सूचना लिहाव्यात.

(६) अभियानाचे सनियंत्रण व मूल्यमापन

- राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा अभियान-व्यापारी पिके अंतर्गत ऊस विकास कार्यक्रमांमध्ये निवडलेल्या लाभार्थ्यांची प्रवर्गनिहाय माहिती कृषि विभागाच्या वेबसाईटवर उपलब्ध करून देण्यासाठी कृषि आयुक्तालयास तातडीने सादर करावी.
- अभियानाच्या मासिक प्रगतीचा अहवाल आयुक्तालयाने विहित केलेल्या प्रपत्रात प्रवर्गनिहाय दर महिन्याच्या ५ तारखेपर्यंत सादर करावा.
- राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा अभियान-व्यापारी पिके अंतर्गत ऊस विकास कार्यक्रमांमध्ये गावनिहाय वाटप केलेल्या निविष्ठा, प्रात्यक्षिके व इतर दिलेले लाभ याबाबतची माहिती लाभार्थ्यांच्या यादीसह ग्रामपंचायतीच्या फलकावर लावावी.
- अभियानांतर्गत राबविलेल्या सर्व घटकांमुळे प्रकल्प क्षेत्रातील पिकांच्या उत्पादकतेवर दिसून आलेल्या परिणामांचे मूल्यमापन करून त्याबाबतचा सविस्तर अहवाल उपविभागीय कृषि अधिकारी यांनी हंगामाच्या अखेरीस आयुक्तालयास सादर करावा.
- अभियानांतर्गत नोंदणीकृत शेतकरी उत्पादक कंपनी / गटातील शेतकऱ्यांनी उत्कृष्टपणे राबविलेल्या कार्यक्रमाच्या यशोगाथा छापील/डिजिटल स्वरूपात तयार करून आयुक्तालयास सादर कराव्यात. यासाठी अभियानातील प्रशिक्षण/संकोर्ण बाबीखालील तसेच कृषि विभागाने इतर योजनांमध्ये उपलब्ध करून दिलेल्या निर्धीचा वापर करावा.

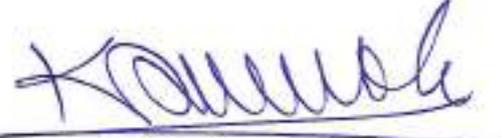
योजनेचे उपयोगिता प्रमाणपत्र केंद्र शासनास प्रत्येक तिमाही नंतर सादर करावे लागतात. त्यासाठी जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांना सूचित करण्यात येते की, योजनेचा जून, सप्टेंबर, डिसेंबर व मार्च तिमाहीची उपयोगिता प्रमाणपत्र व तिमाही प्रगती अहवाल, तिमाहीनंतर पुढील महिन्याच्या ५ तारखे पर्यंत विभागीय कृषि सह संचालक कार्यालयामार्फत कृषि आयुक्तालयास सादर करावेत.

विभागीय कृषि सह संचालक व जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांना संगणकीय प्रणालीद्वारे अनुदानाचे वितरण करण्यात येईल. संगणकीय प्रणालीद्वारे उपलब्ध करून दिलेले अनुदान महिनानिहाय पूर्णपणे खर्च होईल याची दक्षता घ्यावी.

विभागीय कृषि सह संचालक यांचे स्तरावर परिशिष्ट १ प्रमाणे प्राप्त झालेले जिल्हानिहाय मासिक प्रगती अहवाल एकत्रित करून ते ई मेल द्वारे (ddacashcrop@gmail.com या ई मेलवर), लेखी आणि एमआयएस प्रणालीवर भरून, या कार्यालयास पुढील महिन्याच्या ५ तारखेपर्यंत सादर करावे. तसेच विभागाचे तिमाही प्रगती

अहवाल-परिशिष्ट २ प्रमाणे आणि उपवोगीता प्रमाणपत्र प्रत्येक तीन महिन्यांनंतर या कार्यालयास सादर करावेत.
परिशिष्ट ३ प्रमाणे वार्षिक अहवाल ५ एप्रिल २०१७ पर्यंत पाठवावा.

(७) आहरण व संवितरण अधिकारी - सन २०१६-१७ साठी या कार्यक्रमाकरिता शासन निर्णयात नमुद करण्यात येणारे अधिकारी आहरण व संवितरण अधिकारी म्हणून काम पहातील.

(कृ. वि. देशमुख)

कृषि संचालक

(विस्तार व प्रशिक्षण)

कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे

परिशिष्ट-२

राष्ट्रीय अन्नसुरक्षा अभियाना योजने अंतर्गत ऊस विकास कार्यक्रम२०१६-१७

तिमाही प्रगती अहवालाचे प्रपत्र

जिल्हयाचे नाव-

अहवालाचा कालावधी : जून १६/सप्टें१६/डिसेंबर१६/मार्च१७ अखेर

पिकाचे नाव	प्रात्यक्षिकाचा प्रकार	भौतिक (हेक्टर)		तालुका/ गाव	लाभार्थी संख्या	बाण	निविष्ठा पुरवठ्याचा तपशील (खर्च प्रमाणकानुसार)	आर्थिक (रु. लाख)	
		लक्षांक	साध्य					लक्षांक	साध्य

योजनेतील विस्तार कार्य :

पीक परिस्थिती :

परिशिष्ट ३
राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा अभियान योजनेअंतर्गत ऊस विकास कार्यक्रम २०१६-१७
वार्षिक प्रगती अहवालाचे प्रपत्र

कार्यान्वित अधिकारी – जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी

१. प्रस्तावना :
२. उद्देश :
३. प्रसारित केलेले तंत्रज्ञान :
४. भौतिक व आर्थिक प्रगती :

४. अ) भौतिक

जिल्हा तालुका	गाव	लक्षांक (हेक्टर)					साध्य (हेक्टर)				
		अनु.जाती	अनु.जमाती	महिला	इतर	एकूण	अनु.जाती	अनु.जमाती	महिला	इतर	एकूण

४. ब) आर्थिक

जिल्हा/ तालुका	गाव	तरतूद (रुपये लाखात)					खर्च (रुपये लाखात)				
		अनु.जाती	अनु.जमाती	महिला	इतर	एकूण	अनु.जाती	अनु.जमाती	महिला	इतर	एकूण

५) निविष्ठा पुरवठा

प्रात्यक्षिकाचा प्रकार	निविष्ठाचे नाव	परिमाण	दर रुपये	एकूण किंमत
एकूण				

६) प्रात्यक्षिकाचा दृष्य परिमाण (प्रत्येक शेतक-यांची स्वतंत्र नोंद ठेवणे आवश्यक)

जिल्हा/ तालुका	निविष्ठा किंमत (रु.प्रति हेक्टरी)		उत्पादन खर्च (रु.प्रति हेक्टरी)		निव्वळ नफा (रु.प्रति हेक्टरी)		अतिरिक्त नफा प्रात्यक्षिकामुळे (रु./हेक्टर)	नफा व खर्चाचे गुणोत्तर
	प्रात्यक्षिक	शेतकऱ्यांनी अवलंबलेल्या पध्दती	प्रात्यक्षिक	शेतकऱ्यांनी अवलंबलेल्या पध्दती	प्रात्यक्षिक	शेतकऱ्यांनी अवलंबलेल्या पध्दती		
एकूण								
सरासरी								

७) विस्तार कार्य

जिल्हा	विस्तार कार्यक्रम				
	शास्त्रशांघ्या भेटी	शेतकरी सभा	शेती दिन	जनजागृती	बातम्या वर्तमानपत्र/रेडिओ

- ८) यशोगाथा
- ९) सनियंत्रण अहवाल (तपासणीचे लक्ष्यांकानुसार केलेली तपासणी
- १०) उपयोगिता प्रमाणपत्र (फॉर्म जीएफआर १९-अ)
- ११) ऑडिटेड उपयोगिता प्रमाणपत्र

